

خط سفید
گروه آموزشی خط سفید

پایه

۱۲

انسانی

گنجینه

۲۵

خط سفید

علوم و فنون ادبی ۳

موسی الرضا ربانی خواه

پیشگفتار

درد و ادب به تمامی دبیران و مدرسان گرامی و دانش آموزان دوست داشتنی و سخت‌کوش سراسر ایران پهناور با توجه به تغییرات صورت گرفته در شرایط برگزاری کنکور سراسری و **تاثیر سوابق تحصیلی** در ورود به دانشگاه و موسسات آموزش عالی، بر آن شدیم تا منبعی مطمئن برای یادگیری و آموزش اثربخش و سنجش و ارزیابی هدفمند و موثر فراهم کرده و مسیر دانش آموزان عزیز را جهت کسب **نمره (۲۰)** در تمام امتحانات پیش رویشان هموار سازیم.

درباره کتاب

مجموعه کتاب‌های **سیگنال ۲۰ خط سفید** برای تمام دروس پایه دوازدهم در ۳ رشته تحصیلی علوم ریاضی و فیزیک، علوم تجربی و علوم انسانی به تالیف و گردآوری رسیده و شامل ۴ بخش اصلی می‌باشد.

۱. آموزش (درسنامه کاملا کاربردی)

محتوای تالیفی درسنامه‌ها شامل تمام مطالب آموزشی مهم و کاربردی و مفاهیم اساسی و نکات کلیدی کتاب درسی بوده که موجب تسهیل فرآیند یادگیری شده و امکان **مرورهای سریع** و مانا و همچنین **جمع‌بندی‌های دوره‌ای** را در طول سال تحصیلی فراهم می‌سازد.

۲. سنجش (سوالات امتحانات نهایی و احتمالی)

به منظور بالا بردن سطح توانایی و مهارت دانش‌آموزان پایه دوازدهم برای پاسخگویی کامل و درست به پرسش‌های امتحانات گوناگون و تقویت یادگیری، سوالاتی در تیپ و قالب‌های متنوع **نهایی و تالیفی-احتمالی** گردآوری و تالیف گردیده است؛ که با تمرین و تکرار مداوم این سوالات، امکان شناخت **نقاط قوت و ضعف** دانش‌آموزان را در درس‌های مختلف فراهم می‌سازد.

۳. نمونه سوال امتحان (امتحانات ۲۰ نمره‌ای نوبت اول و دوم - نهایی و احتمالی)

علاوه بر مجموعه سوالات طبقه بندی شده، ۲ نمونه امتحان تالیفی-احتمالی نوبت اول (دیماه)، ۲ نمونه امتحان تالیفی-احتمالی نوبت دوم (خردادماه)، امتحان نهایی دوره‌های شهریور و دی ماه ۱۴۰۱ و امتحان نهایی دوره خرداد ماه ۱۴۰۲ برای بررسی و ارزیابی میزان یادگیری و ارتقاء هرچه بیشتر توانمندی دانش‌آموزان عزیز و کسب بهترین نتیجه فراهم شده است.

۴. پاسخنامه تشریحی آموزشی

پاسخنامه کاملا تشریحی و آموزشی سوالات در پایان کتاب برای تقویت یادگیری و کاهش حداکثری خطاها و اشتباهات احتمالی دانش‌آموزان آماده سازی شده است.

سیگنال بگیر تا بیست برو!

فهرست

بارم‌بندی

نمره	موضوع
۲	تاریخ ادبیات
۲	سبک‌شناسی
۶	موسیقی شعر (عروض)
۶	زیبایی‌شناسی (آرایه‌های ادبی)
۴	نقد و تحلیل نظم و نثر
۲۰	جمع

آزمون نوبت اول تا پایان درس ششم (نیمه نخست کتاب) و آزمون نوبت پایانی (خرداد، شهریور و دی) از کل کتاب است.
در آزمون نوبت پایانی ۸ نمره از نیمه نخست کتاب و ۱۲ نمره از نیمه دوم کتاب می‌آید.

درسنامه	سوال	پاسخنامه تشریحی
فصل اول		
درس اول	۳	۹۴
درس دوم	۷	۹۴
درس سوم	۱۳	۹۴
فصل دوم		
درس چهارم	۱۹	۹۴
درس پنجم	۲۳	۹۵
درس ششم	۲۹	۹۵
فصل سوم		
درس هفتم	۴۰	۹۵
درس هشتم	۴۷	۹۶
درس نهم	۵۲	۹۷
فصل چهارم		
درس دهم	۵۸	۹۷
درس یازدهم	۶۲	۹۷
درس دوازدهم	۶۸	۹۸

پاسخنامه امتحان	سوال
امتحان شماره ۱ (نوبت اول - احتمالی)	۳۴
امتحان شماره ۲ (نوبت اول - احتمالی)	۳۷
امتحان شماره ۳ (نوبت دوم - احتمالی)	۷۶
امتحان شماره ۴ (نوبت دوم - احتمالی)	۷۹
امتحان نهایی شهریور ماه ۱۴۰۱	۸۳
امتحان نهایی دی ماه ۱۴۰۱	۸۶
امتحان نهایی خرداد ماه ۱۴۰۲	۹۰

دوره بازگشت

کردند و به محتوا بیش از صور خیال و جنبه‌های شاعرانه توجه داشتند. سفرهای شاهان قاجار به فرنگ، موجب آشنایی آنان با تحولات جهانی شد. در پی آن تحصیل کردگان و روشنفکران ایران، هم‌گام با تغییرات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بیداری جامعه ایران را سرعت بخشیدند. به این ترتیب در ایران حرکتی ایجاد شد که هم ضد استبداد و هم ضد استعمار بود؛ در نهایت به صدور فرمان مشروطیت با امضای مظفرالدین شاه در سال ۱۳۲۴ ه. ق. انجامید.

عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر ادبیات عصر بیداری و پدید آمدن انقلاب مشروطه

- * تأثیر جنگ‌های نافرجام ایران و روس؛
- * توجه به واقعیت‌های دنیای جدید؛
- * کوشش‌های عباس میرزا در روی آوردن به دانش و فنون جدید؛
- * اعزام دانشجویان ایرانی برای تحصیل به خارج از کشور؛
- * رواج صنعت چاپ روزنامه‌نویسی و ترجمه و نشر کتاب‌های غربی؛
- * تأسیس مدرسه دارالفنون و آموزش دانش‌های نوین در آن.

ادبیات دوره بیداری = ادبیات مشروطه

در دوره بیداری، شاعران آزادی‌خواه مثل ملک‌الشعرا بهار، نسیم شمال، میرزا فتحعلی آخوندزاده، عبدالرحیم طالبوف و میرزا آقاخان کرمانی، به نقد شرایط موجود پرداختند که با مخالفت دولت همراه بود.

ادبیات بیداری با مفاهیمی مثل: آزادی، وطن، قانون‌خواهی و مبارزه با استبداد و استعمار شکل گرفت. در کنار این مفاهیم اصلی، موضوعاتی چون: حقوق اجتماعی، برانگیختن احساسات ملی و میهنی، توجه به فراگیری علوم جدید، پیکار با بیگانه و بیگانه‌خواهی، انتقاد از نابسامانی‌ها، نفی عقاید خرافی و سخن از حقوق زنان در جایگاه بعدی قرار داشت.

شعر دوره بیداری

در این دوره شعر برای آن که بتواند با توده مردم ارتباط برقرار کند، زبان محاوره را برگزید تا قابل فهم‌تر باشد و مفاهیم جدید را به زبانی ساده انتقال دهد. نهضت ساده‌نویسی همراه با نهضت آزادی‌خواهی شکل گرفت. از نظر شاعران این دوره، شعر بیان هنرمندانه واقعیات و وسیله‌ای برای بهبود زندگی بود که از طریق روزنامه و مطبوعات اختیار مردم قرار می‌گرفت.

کانون‌های شعر و ادب فارسی

تهران: به دلیل تمرکز فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی، شعر و ادب هم در پایتخت جلوه بیشتری داشت؛ حتی روزنامه نسیم شمال را که سید اشرف‌الدین در رشت منتشر می‌کرد، مردم تهران بیشتر می‌خواندند.

تهربیز: بعد از تهران، بازار سیاسی و مطبوعاتی پررنگی داشت.

برخی از شاعران دوره بیداری

محمد تقی بهار (ملک الشعرا)

- * آشنایی عمیق با زبان فارسی و ادبیات کهن و نیز آگاهی از مسائل روز و جدید جامعه.
- * در سبک خراسانی و با زبان حماسی شعر می‌سرود.
- * علاوه بر تدریس و تحقیق در دانشگاه، در سیاست و روزنامه‌نگاری فعال بود.

از انقراض دولت صفویه تا آغاز سلطنت فتحعلی شاه قاجار (دوران حکومت افشاریه، زندیه و ابتدای دوره قاجار) را در بر می‌گیرد. در این دوره رشد و شکوفایی قابل توجهی در تاریخ ادبیات ایران دیده نمی‌شود. شاعران این دوره به سبب فقر فرهنگی جامعه و سستی و رخوت حاکم بر ادبیات به پیروی اسلوب‌های کهن، یعنی سبک خراسانی و سبک عراقی، پرداختند. سبک بازگشت حد واسط سبک هندی و سبک دوره بیداری است. **هاتف اصفهانی** از معروف‌ترین شاعران این دوره است.

عوامل ایجاد نهضت بازگشت ادبی

- * تاراج کتابخانه اصفهان و افتادن کتاب‌ها به دست مردم؛
- * توجه به ادبیات در دربار قاجار و رونق بازار شعر و شاعری و مدح شاهان؛
- * تضعیف جامعه بر اثر شکست ایران از روسیه.

انجمن‌های ادبی که در دوران بازگشت ادبی تأسیس شد

✓ **انجمن ادبی اصفهان:** مشتاق اصفهانی با تکی چند از ادیبان در دوران نادرشاه و کریم‌خان زند اداره می‌کرد.

✓ **انجمن ادبی نشاط:** عبدالوهاب نشاط اصفهانی تأسیس نمود.

✓ **انجمن ادبی خاقان:** به ریاست فتحعلی شاه قاجار در تهران؛ هدف این انجمن: رهایی بخشیدن شعر فارسی از تباهی و انحطاط اواخر دوره صفویه و بعد از آن.

گروهی از شاعران سبک بازگشت همچون صبا کاشانی، قالی شیرازی و سروش اصفهانی به قصیده‌سرایی به سبک خراسانی پرداختند و گروهی دیگر مانند: نشاط اصفهانی، فروغی بسطامی و مجمر اصفهانی، غزل‌سرایی به سبک حافظ و سعدی و دیگر شاعران سبک عراقی را پیش گرفتند.

اهمیت کار شاعران سبک بازگشت

هر چند شاعران این دوره نوآوری و تکامل قابل توجهی در شعر فارسی ندارند، اما از این جهت اهمیت دارند که توانستند زبان شعر را از حالت سستی که در اواخر سبک هندی به وجود آمده بود، نجات بخشند.

شاعران دوره بازگشت

✓ **صبا کاشانی:** پرچمدار بازگشت ادبی و شاخص‌ترین شاعر این دوره است.

آثار او: گلشن صبا: به تقلید از گلستان سعدی و خداوندنامه حماسه‌ای مذهبی در بیان معجزات پیامبر (ص) و دلبری‌های حضرت علی (ع).

✓ **عبدالوهاب نشاط اصفهانی:** مجموعه آثار منظوم و منثور او با عنوان «گنجینه نشاط» باقی است. از نظر غزل‌سرایی بین هم‌روزگاران خود تا حدی کم‌نظیر است. شاعر قصاید بلندی نیز دارد.

از اواسط دوره قاجار، شعر دوره بازگشت با انتقاد روبه رو شد. موضوعات جدید در جامعه و ادبیات پیش آمد و اصطلاحات و لغات غربی نیز وارد شعر شد. شاعران خود را وقف مردم

* آثار او:

- تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران، سبک‌شناسی،
- تاریخ تطور نظم فارسی،
- دیوان اشعار،
- مقالات علمی و تصحیح‌های ارزشمند.

کتاب ادیب‌الممالک فراهانی (میرزا محمد صادق امیری فراهانی)

* فعالیت اصلی اش روزنامه‌نگاری بود.

* سردبیر روزنامه مجلس بود.

* دیوان او شامل قصاید، ترجیع‌بند و مسمط‌هایی است که بسیاری از اوضاع و حوادث آن روزگار را بیان می‌کند.

* بیشتر در قصیده طبع آزمایی کرده است.

* مضامین وطنی، سیاسی و اجتماعی در شعرش آشکارتر است.

کتاب سید اشرف‌الدین گیلانی (نسیم شمال)

* با شعرهای ساده و عامیانه در بین مردم جایگاه مناسبی یافت.

* اشعارش به زبان ساده و طنزآمیز در مبارزه با استبداد و عشق به وطن در روزنامه «نسیم شمال» به چاپ می‌رسید. شعر «ای قلم» از نمونه‌های اشعار انتقادی اوست.

کتاب ایرج میرزا

* به خاطر تفکرات شخصی و شاهزاده‌فاجاری بودنش، در ردیف شاعران آزادی‌خواه نیست.

* مهارت در به کارگیری تعبیرات عامیانه و آفریدن اشعار ساده و روان؛

* چیره‌دست در طنز و هجو و هزل؛

* ترجمه منظوم از شعرهای غربی مثل قطعه «قلب مادر» که در نوع خود ابتکاری محسوب می‌شود.

کتاب عارف قزوینی

* شاعر وطنی و از موسیقی‌دانان بزرگ عهد مشروطیت.

* عرصه هنر وی تصنیف‌ها و ترانه‌های میهنی اوست.

* شعر او ساده و به دور از پیچیدگی است.

* مضامین وطن‌دوستی و ستیز با نادانی را با آوازی پرشور می‌خواند.

* سوز و شور شعر عارف نمایانگر دردمندی و عشق او به میهن است.

کتاب فرخی یزدی

* از شاعران شاخص این دوره که به خاطر آزادی‌خواهی به زندان افتاد.

* تحت تأثیر مسعود سعد و سعدی است.

* آشنایی با سعدی طبع او را شکوفا ساخت.

* در دوره هفتم مجلس نماینده مردم یزد شد.

* در نهایت جانش را در راه آزادی فدا کرد.

کتاب امیرزاده عشقی

* شاعر، روزنامه‌نگار، نمایشنامه‌نویس و نظر به پرداز دوره مشروطه.

* روزنامه‌اش «قرن بیستم» بود که در آن به افشاگری اعمال پلید و مقاصد شوم رجال خائن زمان پرداخت.

* به دلیل بی‌پروایی در بیان اندیشه‌های سیاسی اجتماعی و وطن‌پرستانه‌اش به دست رضاخان ترور شد.

* مهم‌ترین اثر او، نمایشنامه منظومی «ایده آل» یا «سه تابلوی مریم» است.

نثر فارسی در قرن ۱۲ و ۱۳ (دوره بیداری)

دگرگونی‌های سال‌های انقلاب مشروطه نثر را به سمت سادگی و بی‌پیرایگی سوق می‌دهد. نوشته‌ها به زبان مردم کوچه و بازار نزدیک‌تر می‌شود.

تحولات نثر این دوره

* رواج و گسترش روزنامه‌نگاری؛

* روی آوردن به ترجمه و ادبیات داستانی بر اثر ارتباط با ادبیات اروپا و تغییر مخاطب.

کتاب پیشگامان نثر ساده این دوره: قائم مقام فراهانی، ناصرالدین شاه قاجار، عبدالرحیم طالبوف، میرزا آقاخان کرمانی، زین العابدین مراغه‌ای، علامه دهخدا و تنی چند از نویسندگان.

کتاب حوزه‌ها و موضوع‌های ادبی نثر: روزنامه‌نگاری، داستان‌نویسی، نمایشنامه‌نویسی، ترجمه و تحقیقات ادبی و تاریخی.

موضوع‌ها و حوزه‌های ادبی

کتاب روزنامه‌نگاری

در سال‌های اول مشروطه، بیشتر نویسندگان مطالب خود را در قالب مقاله در روزنامه‌ها منتشر می‌کردند که عمدتاً در بردارنده مطالب سیاسی، اجتماعی و گاه علمی بود.

کتاب مهم‌ترین روزنامه‌ها:

* «صور اسرافیل» به مدیریت میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل.

* «نسیم شمال» با مدیریت و نویسندگی سید اشرف‌الدین گیلانی: بیان مسائل سیاسی، اجتماعی بالحنی انتقادی و طنزآمیز.

* «بهار» نشریه‌ای ادبی که میرزا یوسف خان اعتصامی آشتیانی (پدر پروین اعتصامی) منتشر کرد.

* «دانشکده» و «نوبهار» با مدیریت ملک‌الشعرا بهار.

* «قرن بیستم» به مدیریت میرزاده عشقی.

کتاب داستان‌نویسی

داستان‌نویسی به شیوه جدید (رمان نویسی) در ادبیات فارسی محصول یک‌قرن گذشته است. پیش از انقلاب مشروطه، نویسندگان ایرانی نوشتن رمان (داستان بلند) به مفهوم امروزی را از طریق ترجمه رمان‌های تاریخی غربی آغاز کردند.

در عصر مشروطه بیشترین رویکرد نویسندگان به رمان‌های تاریخی بود. دلیل آن:

۱- نوعی باستان‌گرایی و روحیه کاوشگرانه در شناخت هویت گذشته میان نویسندگان حاکم بود.

۲- به دلیل سیاست‌های رایج در جامعه، نوشتن رمان‌های تاریخی و اجتماعی در مقایسه با روزنامه‌نگاری یا نوشتن رمان سیاسی، در دسر کمتری داشت.

رمان‌نویسان این دوره: محمد باقر میرزا خسروی با رمان «شمس و طغرا»، میرزا حسن خان بدیع با دو اثر «داستان باستان» و «شمس‌الدین و قمر».

کتاب نمایشنامه‌نویسی

* نمایشنامه نوع ادبی جدیدی در ایران به شمار می‌رود و با این شکل غربی‌اش در ادبیات کهن سابقه ندارد.

* اولین کسی که در ایران به نوشتن نمایشنامه پرداخت، «میرزا آقاخان تبریزی» بود.

* این نوع ادبی در دوره ناصرالدین شاه با رفت و آمد ایرانیان به اروپا رواج یافت.

* زبان نمایشنامه مانند نثر داستانی قبل از مشروطه ساده، روان، بی‌تکلف و عوام‌فهم است.

ترجمه

* از عوامل مؤثر در رشد و آگاهی و تحول اندیشه ایرانیان در سال‌های قبل از مشروطه بود.
* ترجمه آثار اروپایی با تأسیس چاپخانه در زمان فتحعلی شاه آغاز شد.
* «سرگذشت حاجی بابای اصفهانی» اثر جیمز موریه است که میرزا حبیب اصفهانی آن را ترجمه کرده است.

تحقیقات ادبی و تاریخی

* به علت اشتغال اهل قلم به روزنامه‌نویسی و موضوعات دیگر، جاذبه‌ای نداشت.
* تنها اثر قابل توجه در این موضوع، «تاریخ بیداری ایرانیان» تألیف «ناظم اسلام کرمانی» است که موضوع آن تاریخ مشروطه است.

برخی از نویسندگان این دوره بیداری

قائم مقام فراهانی (ابوالقاسم بن عیسی قائم مقام فراهانی)

* احیا کننده نثر فارسی است.
* از نویسندگان و سیاستمداران بزرگ این دوره، که علاوه بر خدمات و اقدامات بزرگ سیاسی، در ادبیات نیز بسیار مؤثر بود.
* او با تغییر در سبک نگارش، تکلف راز بین برد و مسائل عصر را با کاربرد زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعر و ضرب‌المثل‌های لطیف به سبک گلستان سعدی نوشت و موجب اقبال عامه به نثر شد.
* مهم‌ترین اثر او «منشآت» است که عبارات کوتاه آن گاه موزون و مسجع‌اند.

علامه علی اکبر دهخدا

* از پیشگامان نثر جدید فارسی است و شعر هم می‌سرود.
* با روزنامه صور اسرافیل همکاری داشت. مجموعه نوشته‌های طنزآمیز سیاسی-اجتماعی او با عنوان «چرند و پرند» در این روزنامه منتشر می‌شد.
* در استانبول روزنامه «سروش» را منتشر کرد.
* در رواج نثر ساده و عامیانه نقش مؤثری داشت.

آثار او:

• «لغت نامه» مفصل‌ترین کتاب لغت زبان فارسی است و حاصل پژوهش‌های دهخدا در فرهنگ فرهنگ‌نویسی؛ • «امثال و حکم».

خودارزیابی

چه عواملی در ایجاد نهضت بازگشت ادبی مؤثر بودند؟

* تاریخ کتابخانه اصفهان و ارتباط مجدد اهل ذوق با ادب کهن؛
* توجه به ادبیات در دربار قاجاریه و رونق بازار شعر و شاعری و مدح شاهان؛
* تضعیف جامعه بر اثر شکست ایران از روسیه تزاری.

مهم‌ترین عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر ادبیات عصر بیداری را بررسی کنید.

* تأثیر جنگ‌های نافرجام ایران و روس؛
* توجه مردم به واقعیت‌ها و امکانات فنی دنیای جدید؛
* کوشش‌های عباس میرزا در روی آوردن به دانش و فنون نوین؛
* اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای تحصیل؛
* رواج صنعت چاپ و روزنامه‌نویسی و ترجمه و نشر کتاب‌های غربی؛
* تأسیس مدرسه دارالفنون به فرمان امیرکبیر و آموزش‌های دانش‌های نوین در آن

درون مایه‌های ادبیات فارسی در دوران بیداری را بیان کنید.

آزادی، وطن، قانون خواهی، مبارزه با استبداد و استعمار، بحث از حقوق اجتماعی، برانگیختن احساسات ملی و میهنی، توجه به فراگیری علوم جدید، پیکار با بیگانه و بیگانه‌خواهی، انتقاد از نابسامانی‌ها، نفی عقاید خرافه در جامعه و سخن از حقوق زنان.

ویژگی‌های شعر هر یک از شاعران زیر را بنویسید:

* فرخی یزدی، عارف قزوینی، ایرج میرزا

فرخی یزدی: از شاعران شاخص و آزادی‌خواه دوره بیداری است. او تحت تأثیر شاعران گذشته به ویژه مسعود سعد و سعدی بود. آشنایی با سعدی طبع فرخی را شکوفا ساخت. اندیشه‌های پرشور آزادی‌خواهانه و وطن‌دوستانه در شعرش باعث شد که در نهایت جانفش را در راه آزادی فدا کند.

عارف قزوینی: شاعر وطنی و موسیقی‌دان بزرگ عهد مشروطه که تصنیف‌ها و ترانه‌های میهنی وی در برانگیختن مردم و آزادی‌خواهی نقش بسیار مؤثری داشت. شعر عارف ساده و به دور از پیچیدگی است. وی مضامین وطن‌دوستی و ستیز با نادانی را با آوازی زیبا و پرشور می‌خواند. سوز و شور شعر عارف، نشان از دردمندی و عشق او به میهن است.

ایرج میرزا: در به کارگیری تعبیرات عامیانه و آفریدن اشعاری ساده و روان مهارت بسیار داشت. در طنز، هجو و هزل چیره دست بود. در شعر وی اگرچه اندیشه‌های نوگرایانه وجود دارد، ولی جایگاه خانوادگی (نوه فتحعلی شاه قاجار) و تفکرات شخصی او مانع از آن می‌شود که در ردیف شاعران آزادی‌خواه مشروطه قرار گیرد. ایرج میرزا از شعرهای غربی ترجمه‌هایی منظوم پدید آورده است که در نوع خود ابتکاری است؛ قطعه «قلب مادر» یکی از این نمونه‌هاست.

در شعر دوره بیداری از نظر زبانی چه تحولاتی دیده می‌شود؟

در این دوره ادبیات - خصوصاً شعر - برای آن که بتواند با توده مردم ارتباط برقرار کند، زبان محاوره را برگزید تا قابل فهم تر باشد و مفاهیم جدید را با زبانی ساده انتقال دهد. به این ترتیب نهضت ساده‌نویسی همراه با نهضت آزادی‌خواهی شکل گرفت، نویسندگان و شاعران مظاهر استبداد و استعمار را نقد می‌کردند و برای بیان دیدگاه خود زبان ادبی را برمی‌گزیدند. شعر از نظر آنان بیان هنرمندانه واقعات و وسیله‌ای برای بهبود زندگی بود که از طریق روزنامه‌ها و مطبوعات در اختیار مردم قرار می‌گرفت.

نثر فارسی در دوره بیداری چه تحولاتی یافت؟

در سال‌های انقلاب مشروطه در نثر فارسی دگرگونی‌هایی به وجود آمد که نثر را به سادگی و بی‌بیرایی سوق داد؛ از آن جمله می‌توان به رواج و گسترش روزنامه‌نگاری، روی آوردن به ترجمه و ادبیات داستانی بر اثر ارتباط با اروپا و تغییر مخاطب نوشته‌ها اشاره کرد. کسانی چون قائم مقام فراهانی، ناصرالدین شاه قاجار، عبدالرحیم طالبوف، میرزا آقاخان کرمانی، زین‌العابدین مراغه‌ای، علامه دهخدا و تنی چند از نویسندگان، از پیشگامان نثر ساده این دوره بوده‌اند و نوشته‌های آنان به زبان مردم کوچه و بازار نزدیک‌تر شده است. موضوع‌ها و حوزه‌های ادبی نثر دوره مشروطه عبارتند از: روزنامه‌نگاری، داستان‌نویسی، نمایشنامه‌نویسی، ترجمه و تحقیقات ادبی و تاریخی.

دو تن از پیشگامان رمان‌نویسی قبل از مشروطه را نام ببرید و از هر کدام اثری بنویسید.

محمدباقر میرزا خسروی با رمان «شمس و طغرا» و میرزا حسن خان بدیع با دو اثر «شمس‌الدین و قمر» و «داستان باستان»

توضیح دهید قائم مقام در حوزه نثر فارسی چه جایگاهی دارد؟

را با کاربرد زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعر و ضرب‌المثل‌های لطیف، به سبک گلستان سعدی نوشت و موجب اقبال عامه به نثر گردید؛ عبارات کوتاه او نیز گاهی موزون و مسجع‌اند. قائم مقام احیاکننده نثر فارسی است و «منشآت» مهم‌ترین اثر قائم مقام است.

از معروف‌ترین نویسندگان و سیاستمداران بزرگ این دوره است که علاوه بر خدمات و اقدامات بزرگ سیاسی او در ادبیات نیز بسیار مؤثر بود. قبل از وی سبک نویسندگان فارسی با تکلف و تصنع همراه بود. او با تغییر سبک نگارش، تکلف را در نثر از بین برد و مسائل عصر

سوالات امتحانه نهایی و احتمالی درس اول

۱- واژه مناسب را از داخل کمانک انتخاب کنید.

الف) اولین کسی که در ایران به نوشتن نمایشنامه فارسی پرداخت. (میرزا آقا تبریزی - میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل) بوده است. (خرداد ۱۴۰۰)

ب) صباى كاشانى پرچمدار بازگشت ادبى است. از آثار او می‌توان به (منشآت - خداوندنامه) اشاره کرد. (شهریور ۱۴۰۰)

ج) ترجمه آثار اروپایی در ایران با تأسیس چاپخانه در زمان (فتحعلی شاه - ناصرالدین شاه) آغاز شد. (احتمالی)

۲- متن زیر از کتاب «منشآت» اثر «قائم‌مقام فراهانی» است؛ نوع نثر عبارات کوتاه آن، گاه (عامیانه - مسجع) است. (احتمالی)

«مخدوم مهربان من، از آن زمان که رشته مرادوت حضوری گسسته و شیشه شکیبایی از سنگ تفرقه و دوری شکسته، طایر مکاتبات را پرپسته و کلبه مرادوات را درپسته.»

۳- جاهای خالی را با واژه‌های مناسب پر کنید. (احتمالی)

الف) تنها اثر قابل توجه در موضوع تحقیقات تاریخی، ..... تألیف ..... در موضوع ..... است.

ب) در عصر مشروطه بیشترین رویکرد نویسندگان به رمان‌های ..... بود.

ج) قائم‌مقام فراهانی احیاکننده نثر فارسی است و ..... مهم‌ترین اثر اوست.

۴- کدام یک از عبارات‌های زیر درست و کدام یک نادرست است؟ (خرداد ۱۴۰۱)

الف) شعرهای سید اشرف‌الدین گیلانی در راه مبارزه با استبداد و عشق به وطن در روزنامه «قرن بیستم» چاپ می‌شد.

ب) شاعران دوره بازگشت از این جهت اهمیت دارند که توانستند زبان شعر را از حالت سستی که در اواخر سبک هندی در شعر به وجود آمده بود، نجات بخشند.

ج) روزنامه بهار با مدیریت ملک‌الشعرا بهار منتشر می‌شد.

۵- درستی یا نادرستی هر یک از عبارات‌های زیر را مشخص کنید. (احتمالی)

الف) ادیب الممالک فراهانی بیشتر در قالب غزل طبع آزمایی کرده است.

ب) سرگذشت حاجی بابای اصفهانی را میرزا حبیب اصفهانی نوشته است.

ج) پرچمدار بازگشت ادبی و شاخص‌ترین شاعر دوره بازگشت ادبی صباى كاشانى است.

۶- در سال‌های مشروطه ..... مجله «بهار» را که نشریه‌ای ادبی محسوب می‌شد، منتشر کرد. (احتمالی)

الف) ملک‌الشعرا محمد تقی بهار ب) سید اشرف‌الدین گیلانی ج) میرزا یوسف خان اعتصامی آشتیانی د) میرزا محمد صادق امیری فراهانی

۷- عبارت «از پیشگامان نثر جدید فارسی است. او در نثر ساده و عامیانه، نقش مؤثری داشت. «امثال و حکم» یکی از آثار اوست.» چه کسی را معرفی می‌کند؟ (دی ۱۴۰۰)

۸- توضیحات زیر معرف کدام یک از شاعران یا نویسندگان دوره بازگشت یا بیداری است؟ (احتمالی)

الف) از معروف‌ترین نویسندگان و سیاستمداران بزرگ دوره بیداری و احیاکننده نثر فارسی است.

ب) از شاعران دوره بیداری که در ردیف شاعران آزادی‌خواه قرار نمی‌گیرد. قطعه «قلب مادر» از اشعار اوست.

۹- چرا در دوره بیداری، ادبیات-به‌ویژه شعر- زبان محاوره را برگزید؟ (احتمالی)

۱۰- نوشته‌های طنزآمیز دهخدا چه نام داشت و در کدام روزنامه منتشر می‌شد؟ (احتمالی)

۱۱- هدف انجمن ادبی خاقان چه بود؟ (احتمالی)

۱۲- چه عواملی در ایجاد نهضت بازگشت ادبی مؤثر بود؟ دو مورد بنویسید؟ (احتمالی)

۱۳- نام پدید آورندگان آثار را در ستون «الف» به آثار در ستون «ب» وصل کنید. (در ستون «ب» یک مورد اضافی است). (احتمالی)

الف) «پدید آورندگان»	ب) «آثار»
الف) میرزا حسن خان بدیع	۱- امثال و حکم
ب) قائم مقام فراهانی	۲- خداوندنامه
ج) علامه علی اکبر دهخدا	۳- شمس و طغرا
د) صباى كاشانى	۴- شمس‌الدین و قمر
	۵- منشآت

۱۴- متن زیر از کتاب «تاریخ بیداری ایرانیان» است: (خرداد ۱۴۰۱)

«کارهای میرزا تقی‌خان از ترتیب و انتظام قشون و اصلاح کار دفتر و مالیه و عمارت و مرمت خرابی‌های دیگر که به‌زودی محال می‌نمود، همه در یک دو سال صورت گرفت،

گواه و دلیل بزرگی مرد است.»

الف) این کتاب اثر کیست؟

ب) موضوع آن تاریخ ..... است.

ج) کاربرد واژه «قشون» بیانگر کدام ویژگی زبانی این نثر است؟

۱۵- با توجه به متن زیر به پرسش‌ها، پاسخ دهید. (احتمالی)

«ننه! این زمین روی چیه؟ روی شاخ گاو. گاو روی چیه؟ روی ماهی. ماهی روی چیه؟ روی آب. وای وای! الهی رودهات ببره، چقدر حرف می‌زنی؟! حوصلم سر رفت! آفتابه‌لگن شش دست، شام و ناهار هیچ! گفتم نخور، عسل و خربزه باهم نمی‌سازندا! نشنید و خورد.»

الف) دو مورد از ویژگی‌های زبانی دهخدا را بنویسید.

ب) یک کنایه و یک ضرب‌المثل بیابید و مفهوم آن را بنویسید.

۱۶- چرا در عصر بیداری، شعر و ادب در پایتخت جلوه بیشتری داشت؟ (احتمالی)

۱۷- دو کانون پر رونق شعر و ادب فارسی دوره بیداری را نام ببرید؟ (احتمالی)

ردیف	الف) تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی	نمره
۱	۱- کدام مورد، از آثار محمدتقی بهار (ملک‌الشعرا) نیست؟ الف) تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران ☐ ب) تاریخ تطور نظم فارسی ☐ ج) سرگذشت حاجی‌بابای اصفهانی ☐ د) سبک‌شناسی ☐ ۲- همهٔ گزینه‌ها «سطح زبانی» نثر دورهٔ بیداری را نشان می‌دهد؛ به‌جز گزینهٔ ..... الف) نثر این دوره ساده و قابل فهم است. ☐ ب) بسیاری از لغات انگلیسی، ترکی، فرانسوی و. به نثر فارسی وارد شد. ☐ ج) واژه‌ها و ترکیب‌های عربی ناآشنا کمتر می‌شود. ☐ د) لغات و اصطلاحات دینی و عرفانی در نثر وارد می‌شود. ☐ ۳- کدام‌یک از واژه‌های داخل کمانک درست است؟ الف) شاعری که با استفاده از واژه‌ها و اصطلاحات موسیقی عامیانه شعر می‌سرود، (ادیب‌الممالک فراهانی - عارف قزوینی) بود. ب) سبک نویسندگی اکثر نویسندگان دورهٔ بازگشت و بیداری مطابقت کاملی با ادبیات داستانی (کهن - جدید) نداشت. ۴- درست یا نادرست بودن عبارتهای زیر را مشخص کنید. الف) بسیاری از نثرهای دورهٔ بیداری به‌ویژه نثر داستانی به موضوع تنفر از خرافات می‌پردازد. ب) از بارزترین ویژگی‌های ادبیات دورهٔ بیداری توجه به تعلیم و تربیت جدید بوده است. ۵- توصیفات زیر دربارهٔ کدام‌یک از شخصیت‌های ادبی دورهٔ بازگشت و بیداری است؟ (۱) اولین کسی است که در ایران نمایشنامه فارسی نوشت. (۲) در طنز و هجو و هزل چیره‌دست بود قطعهٔ «قلب مادر» از اوست. (۳) جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید. الف) از شاخه‌های ارزنده‌ای که در نثر عصر بیداری چشم‌نواز است ، ..... است. ب) مفهوم آزادی در شعر دورهٔ بیداری مترادف با مفهوم ..... است. ۷- پدیدآورندگان این آثار را بنویسید: الف) گلشن صبا: ..... ب) داستان باستان: ..... ۸- چرا در شعر دورهٔ بیداری به کاربرد جمله‌ها و ترکیب‌های زبانی کم‌توجهی شده است؟ (دو مورد) ۹- مهم‌ترین عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر ادبیات عصر بیداری را بنویسید. (۲ مورد)	۰/۲۵ ۰/۲۵ ۰/۵ ۰/۵ ۰/۵ ۰/۵ ۰/۵ ۰/۵ ۰/۵ ۰/۵
۲	ب) موسیقی شعر ۱۰- کدام گزینه با دیگر گزینه‌ها هم‌وزن نیست؟ الف) درد عشقی کشیده‌ام که پیرس ☐ ب) عاشقان سر نهند در شب تار ☐ ج) از کردهٔ خویشتن پشیمانم ☐ د) گشته‌ام در جهان و آخر کار ☐ ۱۱- کدام‌یک از ابیات، زیر دو برش آوایی دارد؟ (با دو وزن خوانده می‌شود؟) الف) ماه فروماند از جمال محمد سرونباشده‌اعتدال محمد ب) بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست بگشای لب که قند فراوانم آرزوست ۱۲- واژهٔ «خوش‌آهنگ» را یک‌بار بدون حذف همزه و یک‌بار با حذف همزه، تقطیع هجایی کنید. حذف همزه: بدون حذف همزه: ۱۳- در کدام‌یک از واژگان بیت، زیر مصوت بلند «ی»، همواره کوتاه است؟ «بیا تا قدر یکدیگر بدانیم که تا ناگه ز یکدیگر نمائیم» ۱۴- مصوت بلند «و» در پایان کلمه، در چه صورت همیشه بلند است؟ با مثال توضیح دهید. ۱۵- با توجه به نشانهٔ هجایی، مشخص کنید در هر مورد چه نوع اختیارات زبانی صورت گرفته است؟ الف) سیوی « U - - - U » ب) آرزویی « - U U - » ۱۶- بیت زیر دارای دو وزن است، هر دو وزن آن را بنویسید. «دنیا نیرزد آن که پریشان کنی دلی زنهار بد مکن که نکرده است عاقلی» ۱۷- برای هر یک از ابیات زیر یکی از وزن‌های داخل کمانک را انتخاب کنید. (ناهمسان - همسان یک‌پایه‌ای - همسان دولختی)	۰/۲۵ ۰/۲۵ ۰/۵ ۰/۲۵ ۰/۵ ۰/۵ ۱ ۰/۷۵

ردیف	الف) تاریخ ادبیات	نمره				
۱	<p>۱- واژه درست را از داخل کمانک انتخاب کنید.</p> <p>الف) صباي كاشاني پرچمدار بازگشت ادبی است. از آثار او می توان به (منشآت - خداوندنامه) اشاره کرد.</p> <p>ب) نثر فارسی تحت تأثیر آثاری که در دوره بیداری از زبان های اروپایی ترجمه می شد، به (تکلف - سادگی) گرایید.</p> <p>ج) نیما یوشیج در (ققنوس - افسانه) تغییراتی در اصول و ضوابط شعر سنتی ایجاد کرد.</p> <p>۲- متن زیر، کدام اثر ادبی را معرفی می کند؟</p> <p>«این کتاب در برگزیده داستان «زری و یوسف» و اوضاع اجتماعی مردم فارس در خلال جنگ جهانی دوم است.</p> <p>«سیمین دانشور»، با این اثر به اوج نویسندگی خود رسید.»</p> <p>۳- تکریم شهید و فرهنگ شهادت با تکیه بر ..... ملی و تاریخی یکی از درون مایه های شعر در دوره انقلاب اسلامی است.</p> <p>الف) داستان های (ب) سروده های (ج) اسطوره های (د) روایت های</p> <p>۴- کتاب «کشتی پهلو گرفته» از کیست؟ موضوع این کتاب چیست؟</p> <p>۵- کدام یک از موارد زیر درست است؟</p> <p>الف) «همسایه ها» نوشته «هوشنگ گلشیری» (ب) «دهکده پر ملال» نوشته «امین فقیری»</p>	۰/۷۵ ۰/۲۵ ۰/۲۵ ۰/۵ ۰/۲۵				
۲	<p>ب) سبک شناسی</p> <p>۶- کاربرد کدام یک از کلمات زیر، بیانگر توجه به «واژگان کهن» در سطح زبانی شعر عصر بیداری است؟</p> <p>الف) وصال ☐ (ب) گلخن ☐ (ج) رنگین ☐ (د) آزادی ☐</p> <p>۷- کدام یک از شاخص ترین درون مایه های شعر عصر بیداری، بنیادی ترین تفکر و خواست مشروطه خواهان گردید؟</p> <p>۸- هر یک از جمله های زیر مربوط به کدام یک از ویژگی های (زبانی - ادبی - فکری) است؟</p> <p>الف) دشمنی با استعمار و استبداد، در نثر روزنامه های عصر بیداری بسیار مورد توجه قرار گرفته است.</p> <p>ب) در دوره معاصر، گرایش به نماد در تصاویر شعری بیشتر می شود.</p> <p>ج) از مشخصه های شعر دوره انقلاب اسلامی، آشنایی زدایی و روی آوردن به ترکیب های بدیع و بی سابقه است.</p> <p>۹- کدام یک از موارد ستون «ب» به جملات ستون «الف» مربوط است؟ (یک مورد در ستون «ب» اضافی است.)</p> <table border="1" data-bbox="386 1265 1241 1473"> <thead> <tr> <th>گروه «الف»</th> <th>گروه «ب»</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td> <p>۱) در شعر ادبیات معاصر، انتخاب وزن، متناسب با لحن ..... گفتار و زبان شعر است.</p> <p>۲) گونه های نثر فنی و ..... در نثر ادبیات دوره معاصر جایگاهی ندارد.</p> <p>۳) در نثر دوره انقلاب اسلامی، زبان داستان ها به ویژه در زمان جنگ بیشتر ..... است</p> </td> <td> <p>مصنوع</p> <p>بینابین</p> <p>عامیانه</p> <p>طبیعی</p> </td> </tr> </tbody> </table>	گروه «الف»	گروه «ب»	<p>۱) در شعر ادبیات معاصر، انتخاب وزن، متناسب با لحن ..... گفتار و زبان شعر است.</p> <p>۲) گونه های نثر فنی و ..... در نثر ادبیات دوره معاصر جایگاهی ندارد.</p> <p>۳) در نثر دوره انقلاب اسلامی، زبان داستان ها به ویژه در زمان جنگ بیشتر ..... است</p>	<p>مصنوع</p> <p>بینابین</p> <p>عامیانه</p> <p>طبیعی</p>	۰/۲۵ ۰/۲۵ ۰/۷۵ ۰/۷۵
گروه «الف»	گروه «ب»					
<p>۱) در شعر ادبیات معاصر، انتخاب وزن، متناسب با لحن ..... گفتار و زبان شعر است.</p> <p>۲) گونه های نثر فنی و ..... در نثر ادبیات دوره معاصر جایگاهی ندارد.</p> <p>۳) در نثر دوره انقلاب اسلامی، زبان داستان ها به ویژه در زمان جنگ بیشتر ..... است</p>	<p>مصنوع</p> <p>بینابین</p> <p>عامیانه</p> <p>طبیعی</p>					
۳	<p>ج) موسیقی شعر</p> <p>۱۰- کدام یک از بیت های زیر دو «برش آوایی» ندارد؟ (با دو وزن خوانده نمی شود؟)</p> <p>الف) به حسن خلق و وفا کس به یار ما نرسد تو را در این سخن انکار کار ما نرسد</p> <p>ب) از کرده خویش تن پشیمانم جز توبه ره دگر نمی دانم</p> <p>۱۱- برای هر یک از بیت های زیر یکی از وزن های داخل کمانک را انتخاب کنید.</p> <p>(همسان دولختی - همسان تک لختی - ناهمسان)</p> <p>الف) آب زنید راه راه هین که نگار می رسد مژده دهید باغ را بوی بهار می رسد</p> <p>ب) ماه فروماند از جمال محمد سرو نباشد به اعتدال محمد</p> <p>ج) نشود فاش کسی آن چه میان من و توست تا اشارات نظر نامهرسان من و توست</p> <p>۱۲- «وزن واژه» هر یک از مصراع های زیر را بنویسید.</p> <p>الف) نسیم صبح را گفتم که با او جانبی داری (ب) با من بگو تا کیستی، مهری بگو، ماهی بگو</p> <p>۱۳- در بیت «پیش کمان ابرویش لابه همی کنم ولی گوش کشیده است از آن گوش به من نمی کند»:</p>	۰/۲۵ ۰/۷۵ ۰/۵				

درس اول

- ۱- الف) میرزا آقا تبریزی   ب) خداوند نامه   ج) فتحعلی شاه
- ۲- مسجع
- ۳- الف) به ترتیب: تاریخ بیداری ایرانیان - ناظم الاسلام کرمانی - تاریخ مشروطه
- ب) تاریخی   ج) منشآت
- ۴- الف) نادرست   ب) درست   ج) نادرست
- ۵- الف) نادرست   ب) نادرست   ج) درست
- ۶- گزینه «ج» (میرزا یوسف خان - اعتصامی - آشتیانی)
- ۷- علامه علی اکبر دهخدا
- ۸- الف) قائم مقام فراهانی   ب) ایرج میرزا
- ۹- برای ارتباط با توده مردم
- ۱۰- به ترتیب چرند و پرند - روزنامه صوراسرافیل
- ۱۱- رهایی بخشیدن شعر فارسی از تباهی و انحطاط اواخر دوره صفوی و دوره بعداز آن.
- ۱۲- ۱) تراجم کتابخانه اصفهان که سبب شد تعدادی از کتابهای کتابخانه سلطنتی به دست مردم افتد؛
- ۲) توجه به ادبیات در دربار قاجار و رونق بازار شعر و شاعری؛
- ۳) تضعیف جامعه بر اثر شکست ایران از روسیه تزاری. (ذکر دو مورد کافی است.)
- ۱۳- الف) شمس الدین و قمر (۴)   ب) منشآت (۵)   ج) امثال و حکم (۱)
- د) خداوند نامه (۲)   مورد ۳ (شمس و طغرا) اضافه است.
- ۱۴- الف) ناظم الاسلام کرمانی   ب) مشروطه   ج) کاربرد واژه ترکی در نثر فارسی
- ۱۵- الف) ویژگیهای زبانی: زبان ساده و قابل فهم - کوتاهی جمله - استفاده از اصطلاحات محاوره‌ای و عامیانه - استفاده از واژه‌های عربی آشنا - جمله‌ها درست‌تر و با طبیعت زبان هماهنگ‌تر است.
- ب) کنایه: روده بریدن به معنی ساکت شدن، حرف نزدن
- ضرب‌المثل: آفتابه‌لگن شش دست، شام و ناهار هیچی به معنی تجملات و تشریفات بیشتر از محتویات است. همچنین کنایه از حواشی بیش از اصل است.
- ۱۶- به دلیل تمرکز عمده فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی در تهران.
- ۱۷- ۱- تهران   ۲- تبریز

مشخصات کتاب

سیگنال ۲۰-علوم و فنون ادبی ۳
پایه دوازدهم انسانی

عنوان کتاب

پایه دوازدهم

گروه سنی

موسی الرضا ربانی خواه

مؤلفان

رحلی

قطع کتاب

۱۰۴

تعداد صفحات